

Микола Олійник, Іван Ткачук

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

3-тє видання, виправлене та доповнене

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Львів
«Новий Світ-2000»
2020

УДК 94 (477) 075.8
ББК 63.3 (4УКР)я73
О-54

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник

Рецензенти:

О.П. Григоренко – доктор історичних наук, професор Національної академії
Державної прикордонної служби України;

М.П. Ковальський – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки
України, проректор з наукової роботи Національного університету
“Острозька академія”;

С.І. Світленко – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії
України Дніпропетровського національного університету.

Олійник М., Ткачук І.

О-54 Історія України: Навчальний посібник для студентів вищих
навчальних закладів. – 3-тє видання, виправлене та доповнене.
– 2020. – 272 с. ISBN 966-7827-84-4

Навчальний посібник є коротким за змістом і доступним за формою викладом, призначений для студентів вищих навчальних закладів, а також для дистанційної та заочної форм навчання. Цим зумовлена його особливість – акцентувати увагу студента на найсуттєвіших явищах, фактах, причинно-наслідкових зв’язках.

Посібник побудовано у відповідності з учбовою програмою курсу, він забезпечує використання повного комплексу основних методів навчання: словесного, наочного і практичного, покликаний стимулювати творчу самостійну роботу студента з підручниками, довідниками, монографіями тощо з історії України.

ЗМІСТ

Вступ	4
ТЕМА 1. Вітчизняна історія у системі підготовки спеціалістів вищої кваліфікації	5
ТЕМА 2. Початок людської цивілізації на території України (1 млн р. тому – 1000 р. до Р. Х.)	22
ТЕМА 3. Давньоруська держава (IX – XIII ст.)	36
ТЕМА 4. Українські землі під владою сусідніх держав (перша пол. XIV – сер. XVII ст.). Виникнення козацтва	53
ТЕМА 5. Національно-визвольні змагання українського народу (сер. XVII – кін. XVIII ст.). Гетьманська Україна та її доля	75
ТЕМА 6. Українські землі під владою Австрійської та Російської імперій	105
ТЕМА 7. Українська національно-демократична революція (1917 – 1921 рр.)	130
ТЕМА 8. Україна у складі СРСР (1922-1991 рр.)	147
ТЕМА 9. Україна – суверенна і незалежна держава (1991-2019 рр.)	193
Тести для самоконтролю знань	215
Література	251
Додаток А. Історичні події, дати яких повинен знати студент, що вивчає курс історії України	253
Додаток Б. Термінологічний словник	264
Додаток В. Список скорочень	271

ВСТУП

Сучасний розвиток українського суспільства характеризується поглибленим інтересом до минулого. Це не випадково. Адже чи не вперше громадськість України отримала можливість ознайомлення із широким спектром історичних джерел, розмаїттям поглядів видатних істориків, науковими версіями різних історичних шкіл.

У незалежній Україні створилися сприятливі умови для розвитку історичних знань, перегляду застарілих понять, розвінчання закоренілих стереотипів, відкритої дискусії із спірних проблем, використання з цією метою найсучасніших прийомів і методик. На базі таких змін з'явилося надзвичайно багато історичних статей, есе, досліджень, монографій, підручників, навчальних посібників тощо, в яких іноді подача одних і тих самих історичних подій, їх оцінка докорінно різняться. Трапляється, що на зміну старим історичним міфам вибудовуються нові, які не менше від попередніх спотворюють історичну правду.

Розібратися з цією різнобарвністю у висвітленні минулого та його оцінці буває складно не тільки просто зацікавленому читачеві, а й навіть професійному історику. Тому автори пропонованого навчального посібника, який адресований студентам дистанційної та заочної форм навчання, намагалися подати матеріал у найбільш раціональному і системному вигляді з діаграмами та схемами. Тут враховується, що посібником будуть користуватися переважно, студенти технічних вищих навчальних закладів, які всіма іншими навчальними курсами привчаються до графічної лаконічності сприйняття змісту навчального предмета.

Значну допомогу студентам в опануванні програми курсу історії України надасть акцентація посібника на головних, дискусійних і суперечливих проблемах та рекомендація літератури для їх поглибленого вивчення. Цьому сприятимуть і додатки, які містяться в кінці книги.

Автори тішать себе думкою, що пропонований посібник не тільки розширить і систематизує наявні знання з історії, але й привчить студентів читати та аналізувати історичну літературу, допоможе формуванню цілісного уявлення про багату, самобутню історію своєї Вітчизни, виховає їх справжніми патріотами.

ВІТЧИЗНЯНА ІСТОРІЯ У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СПЕЦІАЛІСТІВ ВИЩОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ

Підготовка спеціалістів вищої кваліфікації будь-якого профілю передбачає поглиблення знань з курсу вітчизняної історії. Це зумовлюється принаймні трьома постійними факторами:

- + зростанням ролі історичних знань у житті суспільства;*
- + розвитком історичної науки, підвищенням ефективності теоретичних досліджень на основі нових методик;*
- + необхідністю корекції історичного світосприйняття, пов'язаною з віковими змінами тих, хто навчається.* В учнів 7-8 класів одне розуміння історії, дещо (можливо зовсім) інше – у тих, хто має повну середню освіту.

Основною формою навчальної роботи у вищих навчальних закладах студентів заочної та дистанційної форм навчання є самостійна робота з підручниками та рекомендованою викладачами літературою, іншими джерелами вивчення історії.

Така робота є добрим підґрунтям для:

- розширення і систематизації наявних історичних знань, піднесення їх до наукового рівня, подолання нерівності розуміння історичних подій, пов'язаної з віковими особливостями їх освоєння;*
- формування цілісного уявлення про історію як “безмежну кількість історій усіх аспектів людського життя”, а не тільки історію політичної влади;*
- ознайомлення із джерельною базою, історіографією, методологією історичної науки, новими концепціями і підходами до висвітлення існуючих проблем в історії;*
- опанування основами методики наукового пошуку, використання всієї сукупності історичних джерел для якомога повнішого і правдивого розкриття поставленої проблеми;*

➤ вироблення практичних навиків використання історичних знань для прийняття рішень, обстоювання своїх поглядів на ту чи іншу проблему, толерантного ставлення до думок опонентів.

На підставі здобутих знань студенти повинні **вміти** обґрунтувати значення вивчення історії для зміцнення держави, розвитку суспільства, особистого життя.

Саме це є головною метою вивчення курсу “Історія України” у вищому навчальному закладі.

Практична реалізація цієї мети вимагає **знання** студентами предмету історії України як науки, основних принципів і методів історичного пізнання, джерел вивчення історії України та їх класифікації, спеціальних історичних дисциплін, основних підходів до періодизації історії України та найвидатніших українських істориків, соціальних функцій історичних знань, головних факторів та закономірностей історичного процесу...

Такий, далеко не повний, обсяг матеріалу, який постає перед тим, хто вивчає історію.

Подолання труднощів процесу пізнання можливе за допомогою сукупності пізнавальних принципів та дослідних методів, якими займається спеціальна наукова дисципліна – **методологія історичної науки**. За визначенням методологів, **принципи історичного пізнання** – це правила пізнавальної діяльності, вироблені для себе наукою з метою отримання справжнього знання. Головними з них є:

★ **об’єктивності** – він вимагає брати у дослідженні якомога більшу суму матеріальних і духовних факторів, а не лише ті, які нам подобаються;

★ **історизму** – потребує розглядати кожне явище з точки зору того, як воно виникло, як розвивалось і чим стало на момент вивчення в контексті взаємозв’язків і взаємообумовленостей у зв’язку з конкретними історичними подіями;

★ **логічності** – вимагає, щоб вивчення історичних факторів велось відповідно до категорій і законів мислення;

★ **апартійності** – дослідник зобов’язаний абстрагуватись від своїх політичних симпатій і прагнути об’єктивно вивчати історичні

події, а не з позицій певного класу чи соціальної групи.

Основні методи історичного пізнання – способи пізнання дійсності:

+ **хронологічний** – дослідження історичних подій у послідовно-часовому вимірі;

+ **порівняльний** – зіставлення історичних подій з метою глибшого їх вивчення, виявлення взаємозв'язків чи їх відсутності;

+ **ретроспективний** – аналіз минулих подій, зв'язків, вражень тощо;

+ **структурно-системний** – вивчення закономірностей розміщення і поєднання в єдине ціле окремих історичних фактів, подій, явищ;

+ **статистичний** – вивчення кількісної сторони суспільних явищ у нерозривному зв'язку з їх якісною стороною;

+ **контент-аналіз** – дослідження й аналіз змісту історичних документів та інші.

Процес історичного пізнання можна подати у вигляді схеми (рис.1.1):

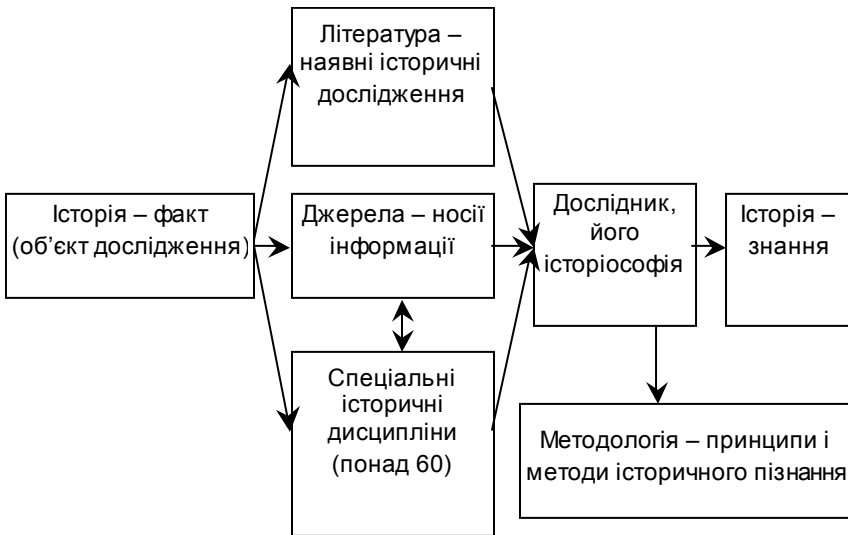

Рис. 1.1. Процес історичного пізнання.

Першою почала осмислювати історію як науку – церква. Її видатні діячі створили літописи, в яких зафіксували найбільш важливі події і дали їх інтерпретацію. З якого часу ведеться літочислення, точно не відомо, але вже із XII ст. знані імена літописців Никона, Нестора, Іоанна. Найбільш давніми творами є: “Літопис Руський”; Київський; “Повість врем’яних літ”; Галицько-Волинський літопис. У XIV – першій половині XVI ст. відомі літописи – Литовський, Короткий, Київський, Биховця, з кінця XVI – першої половини XVII ст. – Густинський, Баркулабівський, Львівський, Межигірський, Острозький... У другій половині XVII – початку XVIII ст. стали широкі відомі козацькі літописи: Самовидця, Григорія Граб’янки, Самійла Величка.

Серед учених-істориків, які в різні часи створювали справді наукові праці з історії України, є багато славних імен. Одним із перших в цьому ряду, крім уже згадуваних літописців, можна назвати ректора Київської колегії Інокентія Гізеля. Його підручник історії “Синопис”, виданий вперше у 1674 році, витримав багато видань і став відомим не лише в Україні, а й в Росії. Це був перший системний виклад історії України.

У другій половині XVIII ст. з ідеями збереження історичної традиції державності й пам’яті про кращі часи рідного краю виступили український літератор Василь Капніст, історик Григорій Полетика і його син, також історик, Василь Полетика.

У цей період з’являється ряд історичних праць з історії України узагальнюючого характеру. До них належать: “Коротке описання про козацький малоросійський народ та його військові справи” Петра Симоновського (1765); “Зібрання історичне” Степана Лукомського (1770); “Літописне повісткування про Малу Росію і її народ і козаках взагалі” Олександра Рігельмана (1785-1786); “Історія про Малу Росію” Михайла Антоновського (1799); “Записки про Малоросію” Якова Марковича (1798) та ін.

Величезний вплив на тодішнє суспільство справив вихід “Історії Русів” (1846). Ця безіменна книга професійного історика боронила українську автономію, намагалася підвести під неї правову основу,

Єпіфанія. Це передбачає проведення об'єднаної собору православних церков в Україні, вибори очільника нової Церкви та вручення йому Вселенським Патріархом Томосу – спеціальний церковний документ, яким підтверджується незалежність православної Церкви в Україні. Проти цього категорично виступила Російська православна церква та її сателіт Українська православна церква. Було також скликано спеціальне засідання Ради безпеки Росії під головуванням В. Путіна де обговорили це питання, що показує всю “самостійність” і справжню роль російської церкви.

6 січня 2019 р. після спільного урочистого богослужіння Вселенський Патріарх Варфоломій вручить йому То-

мос – спеціальний церковний документ, яким підтверджується незалежність православної церкви України.

І хоч формування структур нової церкви складний і тривалий процес, його важко переоцінити. Фактично створенням ПЦУ реалізовується принцип, прийнятий у православному світі – “одна держава – одна церква”. Віднині Росія втрачає легальний спосіб говорити про “канінічну територію” та інші міфи, якими заперечує саме існування незалежної України.

Не випадково проти створення автокефальної помісної церкви в Україні категорично виступила Російська православна церква та її сателіт Українська православна церква. Саме тому Верховна Рада України 20 грудня 2018 р. змінами до чинного законодавства запропонувала УПЦ (МП) змінити назву на “Російську православну церкву в Україні”, що відбиває суть цієї церкви.

Зауважимо, що втрачати свою “п’яту колону” в Україні не бажає й очільник Росії. Свідченням цього є спеціальне

засідання Ради безпеки Росії 13 жовтня 2018 р. під головуванням В. Путіна присвячене наданню автокефалії українській православної церкві. Ймовірно саме на ньому були ухвалені рішення щодо нарощування кількості російських військових сил і засобів біля кордонів України. В цьому ж контексті доцільно розглядати акт прямої агресії Росії проти України 25 листопада 2018 р., коли російські кораблі в нейтральних водах протаранили й обстріляли три українські судна та захопили в полон 24 моряків. В супереч всім міжнародним угодам Москва відмовляється визнати їх військовополоненими та судить як кримінальних злочинців.

Такі відверті агресивні дії Росії змусили Президента України П. Порошенка за пропозицією Ради національної безпеки та оборони України видати указ про запровадження в Україні військового стану. Верховна Рада України 27 листопада 2018 року підтримала цей указ і запровадила його з 28 листопада в 10 прикордонних з Росією та приморських областях терміном на 30 діб. Головна його мета – мібілізація всіх сил і засобів для недопущення відкритої збройної агресії Москви.

Загалом преформування української економіки та суспільства проходять не просто. Зокрема, вже в 2015-2016 рр. проявилася традиційна для українського політичного життя

хвороба – нездатність до спільної діяльності на благо України. Вона насамперед охопила парламентські демократичні фракції “Батьківщини”, “Самопоміч”, “Радикальної партії” які вийшли з

правлячої більшості й оголосили про свою “демократичну” опозиційність, що послабило демократичний табір і породило в колишніх регіоналів надію на реванш якщо на президентських то на парла-

ментських виборах у 2019 р. Наростає хвиля популізму, коли політики пропонують своїм потенційним виборцям прості рішення складних проблем, а також втома громадян від складної економічної ситуації та невпевненості в майбутньому.

Революція гідності відкрила шлях для всебічної інтеграції України в євроатлантичні структури. Першим кроком у цьому напрямку стало підписання Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом: 21 березня 2014 р. під час позачергового саміту Україна – ЄС було підписано політичну частину Угоди, а 27 червня 2014 р. в ході засідання Ради ЄС Президент України Петро Порошенко, керівництво Європейського Союзу і глави держав та урядів 28 країн-членів ЄС підписали економічну її частину. 16 вересня 2014 р. Верховна Рада та Європарламент синхронно ратифікували Угоду.

Значним досягненням стало підписання 17 травня 2017 р. в Стразбурзі Угоди про безвізовий режим України з ЄС, яка надала українцям можливість з біомерттричними закордонними паспортами приїжджати в країни ЄС з діловою чи туристичною метою або в сімейних справах на термін до 90 днів протягом 180-денного періоду протягом року. За перший рік дії безвізу ним скористалися 555 тисяч громадян України.

Суттєві зміни відбуваються в гуманітарній сфері: розпочалися медична та освітня реформи, ожив і швидко набуває сучасних якостей кінематограф, українське книгодрукування отримало новий імпульс, що наглядно проявляється в зростанні популярності книжкового Арсеналу та книжкового форуму у Львові. Українське слово та пісня нарешті повертаються до народу через радіо та теле етер... Проте зміни ще не стали безповоротними, катастрофічно не вистачає коштів. Шеленний опір чинить п'ята колона Кремля та російська агентура.

Тому маємо зазначити - черговий раз вирішальне слово залишається за українським народом.

Наукове видання

Микола Петрович Олійник

Іван Хомич Ткачук

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Відповідальний за випуск С.В. Піча

Підписано до друку 25.01.2019 р.

Формат 60x84 /16. Папір офсетний. Друк офсетний

Гарнітура Тип Таймс. Умовн.друк. арк. 16.

Видавець ФОП Піча С.В.

а/с 5026, м. Львів-53, 79053, Україна

e-mail: novsv2016@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК № 5069 від 22.03.2016 року, видане Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України